

PETER BÜRGER
Avangard Kuramı

PETER BÜRGER (1936, Hamburg – 2017, Berlin) 1971-1998 yılları arasında Bremen Üniversitesi'nde Fransız edebiyatı ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü olarak dersler vermiştir. Edebiyat ve sanat sosyolojisi alanında çeşitli eserler kaleme almıştır. 1974 yılında basılan ve pek çok dile çevrilen *Avangard Kuramı* adlı kitabı, çağdaş sanat-edebiyat tartışmalarının odaklarından birini oluşturur. *Modernizmin Çöküşü* adı altında biraraya getirilen makaleleri, 18. yüzyılda burjuva toplumunun ortaya çıkışından 20. yüzyılda modernizmin çöküşüne kadar geçen zaman dilimi içerisinde sanat ile toplum arasındaki ilişkiyi konu alır. *Efendinin Düşüncesi* adını taşıyan ve Bataille, Foucault, Lacan, Blanchot, Derrida gibi düşünürler üzerine makalelerinin yer aldığı kitapta sanatın eleştiri potansiyelini felsefede temellendiren, felsefe ile edebiyat arasındaki sınırları sorgulayan metinleri inceler. Bürger'in diğer eserleri arasında şunlar yer almaktadır: *Postmodern Düşüncenin Kökenleri; Öznenin Kayboluşu. Hayat Üzerine Düşünceler. Özneliğin Tarihinden Fragmanlar; Idealist Estetiğin Eleştirisi; Odyssea'nın Gözyaşları.*

sanat**hayat**
DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun

Eğer **sanat** yararsızsa, **hayat** da öyledir.
BAUDELAIRE

Hayat bir oyundur, **hayat sanattır**.
Marcel DUCHAMP

Sanat hayata değil izleyiciye ayna tutar.
Oscar WILDE

İmgelem aracılığıyla **hayata** tutunursunuz ve
bu **hayat** mutlak **sanatın** ta kendisidir.
Yves KLEIN

PETER BÜRGER

Avangard Kuramı

Theorie der Avantgarde

ÇEVİRENLER

Erol Özbek - Şeyda Öztürk

© 2003 İletişim Yayıncılık A.Ş., sanathayat dizisi / 1. BASIM
2003-2014, İstanbul (8 baskı)

Theorie der Avantgarde
© 2017 Wallstein Verlag, Göttingen

İletişim Yayınları 956 • sanathayat dizisi 3
ISBN-13: 978-975-05-2244-4
© 2017 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2017, İstanbul
2. Baskı 2019, İstanbul

•

DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun
YAYINA HAZIRLAYAN Elçin Gen
KAPAK TASARIMI Özlem Özkal - Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Asude Ekinci
DİZİN Elçin Gen

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları

SERTİFİKA NO. 40378

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İÇİNDEKİLER

ALİ ARTUN

SUNUŞ / Kuramda Avangardlar ve Bürger'in Avangard Kuramı	7
• Avangardın Son Oyunu	9
• Avangard, Özerkleşme, Modernizm	10
• Avangard Retrospektifleri	14
• Peter Bürger'in Avangard Kuramı	20
• Avangardın Tüketilmesi	23
• Neo-Avangard	27

PETER BÜRGER

Avangard Kuramı	33
ÖN NOT.....	35

GİRİŞ / **Eleştirel Edebiyat İncelemeleri İçin**

Ön Düşünceler	37
• Hermeneutik	37
• İdeoloji Eleştirisi	40
• İşlev Analizi	42

Avangard Kuramı ve Eleştirel Edebiyat İncelemeleri	51
• Estetik Kategorilerin Tarihselliği	51
• Burjuva Toplumunda Sanatın Özeleştirisi Olarak Avangard	58
• Benjamin'in Sanat Kuramı.....	67
Burjuva Toplumunda Sanatın Özerkliği Problemi	81
• Araştırma Problemleri	81
• Kant ile Schiller Estetiğinde Sanatın Özerkliği.....	89
• Avangardın Sanatın Özerkliğini Olumsuzlaması.....	96
Avangardist Sanat Eseri	109
• Eser Kategorisi Sorunsalı	109
• Yeni	114
• Rastlantı	121
• Benjamin'in Alegori Kavramı	126
• Montaj	132
Avangard ve Angajman	153
• Adorno ile Lukács Arasındaki Tartışma	153
• Son Tespitler ve Hegel Üzerine Bir Yorum	165
İKİNCİ BASIMA SONSÖZ.....	171
GENİŞLETİLMİŞ BASIMA EKLER /	
Avangardın Çelişkili Mirası	
<i>Avangard Kuramı</i>'na Giden Yol	179
Avangardın Çelişkili Mirası	181
<i>Avangard Kuramı</i>'na Giden Yol: Bir Mektup	193
• Ek.....	208
Kaynakça.....	221
Dizin.....	227

SUNUŞ

•

Kuramda Avangardlar ve Bürger'in Avangard Kuramı

ALİ ARTUN

Kuramda Avangardlar ve Bürger'in Avangard Kuramı

Avangardın Son Oyunu

İkinci Dünya Savaşıyla yiten avangard ruhu 1968 sıralarında yeniden canlanır. 1970'lerde Londra, Paris, Berlin, Chicago ve New York'ta devasa avangard sergileri açılır. Arka arkaya yayınlanan kapsamlı incelemeler koyu bir tartışma başlatır. Batı'nın bütün önemli sanat merkezlerinde konferanslar düzenlenir. Londra tiyatroları bir 'Brecht dönemi'ne girer. Tanınmış eleştirmen Robert Hughes'un yaptığı *Yeninin Şoku* dizisinin 1981'de BBC televizyonunda yayınlanmasıyla, avangard, 'yüksek' ve 'seçkin' mevkilerden popüler gündeme sirayet eder. Avangardın Birinci Dünya Savaşı ertesindeki geçmiş maceraları, esrarlı manifestoları, neden sonra kültürel gündemi işgal etmiş ve zamanında bile görmedikleri kadar büyük bir ilgiyle karşılaşmıştır.

Fransa'da 1968'de alevlenen isyanlar, avangardın kutlandığı coşkunun da zirvesi sayılır. Çünkü bu isyanlarda Sitüasyonist Enternasyonal'in, kurulduğu 1957 yılından beri izlediği 'teorik pratiğin' etkisi büyüktür.¹ Avangardın

'hayatın ele geçirilmesi' stratejisini benimseyen Sitüasyonist Enternasyonal, gündelik hayatı, imgelemin ve yaratıcılığın hüküm sürdüğü bir oyuna, kenti de bir oyun parkına dönüştürecek bir devrim peşindedir. 1968'lerin karşı-kültüründe ve sokakları süsleyen karşı-estetğinde sadece sitüasyonistlerin değil, onların öncelleri dadaistlerin ve sürrealistlerin, ayrıca Rus fütüristlerinin, kısacası avangardın en isyankâr bütün temsilcilerinin hayalleri de derin izler bırakmıştır.

1968 Paris'i, avangardın en muhteşem ama son oyunudur. 1848'de "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" vaadinin kana bulanmasıyla barikatlarda başlayan bir dönemin, 1968'de, Paris'in son barikatlarında kapandığı varsayılır. Her iki olayda da gelecek, bir ara ele geçer gibi olur, hayat ve sanat bir an kavuşur, ama hemen ardından kopar. Sanatın kendine inşa ettiği modernizm ve sanatın kendisine itiraz eden avangard, 1968 ertesinde çözülür, tarih olur. Bu tarihe ilişkin tartışmaların odağını, yayınlandığı 1974 yılından bu yana Peter Bürger'in *Avangard Kuramı* oluşturur.

Avangard, Özerkleşme, Modernizm

Avangard bir askerlik terimi: bir ordunun, birliğin öncü kolu. 1830-1840'ların ütopyalar döneminde siyaset diline giriyor ve köklü dönüşümlerin bayraktarları anlamında kullanılıyor. Dönem, 1789 Devrimi'nin evrensel, sınırsız-sonsuz vaatlerinin anlamlandırılmaya çabaladığı, siyasal imgelemin kayıt tanımadığı, havai bir dönem. Saint-Simon, Fourier, Louis Blanc, Marx/Engels, Proudhon, Blanqui, Tocqueville, geleceğe hükmedeceğine inandıkları programlarını hep bu dönemde tasavvur ederler. İnsanlığın hülyalarını, tarihin menzillerini canlandırır ve modernliğin fikir hayatını kurarlar. Sosyalist ütopyalar, nihayetinde, insanlığın bir sa-

nat âlemine ulaşacağını vaat ederler. Bu âleme yolculuğun gene sanatın kılavuzluğunda yapılması umulur; yani sanat hem araç, hem de amaçtır. ‘Avangard’ terimi, bu büyük toplumsal tasarımın gerçekleşmesinde sanata verilen öncü rolü ifade etmek üzere, ilk kez ütopyacı sosyalist Saint-Simon’un cemaatinde dolaşıma girer. 1830’larda, sanatçı kisvesiyle Saint-Simon, diğer seçkinleri oluşturan bilim adamları ve sanayicilere şöyle seslenir: “Sizlerin avangardı biz sanatçılarız ... en etkilisi ve hızlısı sanatın gücüdür: İnsanlar arasında yeni fikirler yaymak istediğimizde, onları biz tuvale veya mermere nakşederiz ... Toplum üzerinde yapıcı bir iktidara sahip olmak, gerçek bir rahiplik görevi yürütmek ve sağlam adımlarla zihnin bütün melekelerinin önüne düşmek: İşte sanatın muhteşem kaderi”.² On yıl kadar sonra, bu kez Fourier taraftarı diğer bir ütopyacı sosyalist, sanat teorisyeini ve eleştirmen Laverdant, “sanatın misyonu ve sanatçıların rolü”nü aynı başlıklı yazısında şöyle tanımlar: “Toplumun ifadesi olan sanat, bize en ileri toplumsal eğilimleri bildirir; yol gösterir, bilinmeyeni ifşa eder. Dolayısıyla, sanatın öncülük misyonunu yerine getirip getirmediğini, sanatçının gerçekten avangard olup olmadığını bilmek için, insanlığın nereye gittiğini, insan soyunun ne menem bir yazgısı olduğunu kavramak gerekir.”³

Sanat, sanatçılardan çok, ondan yararlanmayı uman siyaset erbabı tarafından öylesine yüceltilir ki adeta seküler bir kült havasına bürünür.* Bunu zamanın Félix Pyatt gibi yazarları da doğrular: “Sanat neredeyse bir kült halini aldı; tam da tanrıların ve kralların ortalıktan kayboldukları bir zamanda zuhur eden yeni bir din...”⁴

Bu tür seraplar, 1848 Haziran’ında Paris’in yaşadığı şiddetin ardından son bulur. Daha dört ay önce, birlikte mo-

* Sosyalist ütopyacıların ve cumhuriyetçilerin bu dönemdeki sanat tasavvurları konusunda bkz. McWilliam.

narşiye son verdikleri devrim, burjuvaziyle işçileri saflaştırır. Cumhuriyetin doğmuş olduğu barikatlarda yalnız kalan işçiler, Haziran'da hunharca ezilir. 1789'da peydahlanan ve bütün yurttaşların paylaştığı, organik ve armonik toplum hayalleri, bundan böyle sınıf savaşlarında tükenir. Bir zamanlar, 'işçi sınıfı şairi' olarak anılan dostu Pierre Dupont'un kitabına yazdığı önsözde "sanatın ahlaktan ve faydadan ayrılamayacağını"⁵ savunan Baudelaire, tanık olduğu şiddetin ardından kendi deyişiyle "fiziksel olarak depolitize" olur.⁶ Tam anlamıyla karşıt bir inanç geliştirir. Bu inanca göre, "faydacılık sanatın en beter düşmanıdır" ve "sanatın amacı ahlaktan bağımsızdır."⁷ Zaten baştan beri sanatçılar arasında pek taraftar toplayamayan 'sosyal sanat' siyasetleri, bir sonraki devrime, 1871 Paris Komünü'ne kadar ilgi uyandırmaz. Ancak "Paris Komünü sırasında, Arthur Rimbaud'nun kehanet hakkında geliştirdiği düşünceyle birlikte, şairin sosyal bir işlev üstlenmesi yeniden gündeme gelecektir."⁸ Sanatın avangard rolünü reddettiği aradaki dönemde bu terim, daha ziyade liberter ve anarşistlerin benimseydiği politik anlamıyla kullanılır. Bakunin de, 1878'de İsviçre'de çıkardığı politik ajitasyon dergisine *L'Avant-garde* adını verir.⁹

1848'deki büyük düş kırıklığının ardından sanat ve edebiyat, Baudelaire'in uyandırdığı özerkleşme tutkusuna kapılır.* Sadece geleneğinden değil, çağdaş ahlak, bilim ve siyaset söylemlerinden, davalarından ve popüler kültürden kendini yalıtır. Yalıtılmakla kalmaz, hepsine ve dile getirdikleri burjuva zihniyetine düşman olur.** 'İyi', 'doğru', 'güzel' ar-

* Bkz. Ali Artun, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", Charles Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı* (İstanbul: İletişim, 2003) sunuş yazısı.

** Habermas, sanatın özerkleşmesi sonucunda rasyonel toplumun gayri meşru cephesini oluşturduğundan söz eder: Dışardan gelen talepler karşısında özerkleşen burjuva sanatı, burjuva rasyonalizasyonunun kurbanları safında yer alır. "Sanat, burjuva toplumunun maddi hayat sürecinde adeta illegal hale gelen

tık onun sorunu değildir; tersine, metropolün ‘kötü’, ‘sahte’, ‘çirkin’ temsilleri üzerinden bir ‘karşı-estetik’ inşa eder. İlerlemenin öncülüğü gibisinden *avant* misyonlara itiraz etmekle kalmaz, egemen ‘ilerleme’ dogmasıyla alay eder; vahşi olanı, primitif olanı yüceltir. Bu dogmanın dayattığı modernleşmenin karşısında kendi modernizmini kurar. Sanat artık herhangi bir hakikati, değeri veya savı, doğayı veya tanrıyı temsil etmez; hatta sanatçısını bile temsil etmez, sadece kendisini temsil eder. Sanatın biçimi aynı zamanda onun içeriği olur. Estetizm ve sembolizm, bu dönüşümü ifade eder.¹⁰ Sanat hayattan kopmuştur. Kendine özgü bir iktidar peşindedir. Baudelaire, dünyaya “imgelem hükmetmelidir” derken, kastı budur.¹¹

Sanat, düşünsel özerkleşmesine koşut olarak, toplumsal işbölümü içindeki sınırlarını da yeniden tanımlar. Aristokrasiden kalma ilişkilerden ve klasist zanaat geleneğinden arınır. 1648’den başlayarak, sarayın ve kilisenin sanat üzerindeki egemenliğini yürüten Akademi, 19. yüzyılda artık gücünü yitirir ve işlevini giderek Académie Julian gibi serbest atölyelerle paylaşmaya zorlanır. Akademinin düsturu ve disiplini altındaki, kendi içine kapalı Salon sergileri zamanla kamuya açılır; ama arkasından öyle laçkalaşır ki, her “sanatçayım” diyen Salon’da boy göstermeye başlar. Zaten aynı dönemde, bir yandan, kadim himaye sistemi yerini modern sanat piyasasına, salonlar galerilere, toplu/resmî sergiler de kişisel/özel sergilere terk etmektedir. Modern Sanat Tarihi, fotoğrafın icadı sayesinde kurduğu zengin arşivlerin ve yeni yeni müzelerin mekânlarında sanatın tarihini yeniden düzenlemekte ve bağımsız bir disiplin olarak üniversite tedrisatında kabul görmektedir. Kısacası sanat, modernist dönüşümüyle birlikte olabildiğince kurumlaşmıştır. Bürger’in

---

ihtiyaçların, sadece sanal bile olsa karşılanmasını sağlayan bir sığınaktır.” Bürger, *Avangard Kuramı*, s. 64.

kuramında 'avangard'ı ayırt eden, işte bu kurumlaşma karşısında başlattığı muhalefet ve sanatı yeniden hayatla bağdaştırma tutkusudur.

Avangard Retrospektifleri

Avangard incelemelerinin çoğu aynı tarihsel şemayı izler: Avangard 1848 öncesinde, romantizmin isyanıyla peydahlanır. Bu tarihteki kırılmanın ardından yükselen sanatın özerkleşmesine koşut olarak modernist bir mahiyet alır ve modernizmle ortak bir evrime girer; adeta onunla özdeşleşir. Dolayısıyla, avangard ile modernizm kavramları arasında temelli bir ayrım okunmaz, her ikisi de yer yer aynı ruhu, aynı bilinci paylaşırlar: Her ikisi de sanatçının topluma ve kendine yabancılaşmasıyla burjuva zihniyeti karşısında aldığı tavırları ifade ederler.

Avangard - Toplum

Linda Nochlin'in makalesi "Avangardın İcadı", 1830 ertesini sanatından örneklerle başlar. Politik ve sanatsal ilerici anlamında 'avangard' Courbet ile zirvesine erişir. Ama "modern avangard"ın mucidi, Nochlin'de Manet'dir. Çünkü avangard yabancılaşma demektir ve bu da Courbet'ye uzaktır. Sanat ve edebiyatta topluma ve kendi kendine yabancılaşma, Manet ve çağdaşları sayılabilecek Baudelaire ve Flaubert'e özgüdür. "Onlar için bizzat burjuvazi içindeki varoluşları son derecede sorunludur. Onları sadece mevcut toplumsal ve sanatsal kurumlardan yalıtılmakla kalmaz, için için derin ikilemlere sürükler."¹²

Poggioli'nin kitabı *Avangard Kuramı*, Bürger'inkinden oldukça önce, 1968'de yayınlanır ve özellikle Amerika'da büyük ilgi uyandırır. Onun kuramında da avangard romantizm

kaynaklıdır ve “çağdaş ve modern sanatın doğa yasasıdır”.¹³ Poggioli yabancılaşma temasını işlerken Sartre’a başvurur. Sartre’a göre, kitle kültürünün toplumu bütün tabakalarıyla kuşatması sonucunda, 1848’den başlayarak etkili olan “kamudaki tabakaların bulanıklaşması, yazarın bütün okurlara karşı yazmasına yol açar ... Yazarla kamu arasındaki bu temel çatışma, edebiyat tarihinde daha önce rastlanmayan bir hadisedir.” Poggioli’nin çıkarsaması şudur: “Burjuva sanatı anti-burjuvadır; bu onun ilkesi ya da normudur.”¹⁴

Raymond Williams da, modernizm ve avangardı tarihselleştirirken, “sosyal realizmin” 1848 dolaylarındaki öncelleri ile “1860’lardaki empresyonistler”i kritik aşamalar olarak saptar.¹⁵ 19. yüzyılda üç evre ayırt eder: İlkinde “yenilikçi” kimi gruplar, pratiklerini gelişen sanat pazarının egemenliğine ve resmî akademilerin kayıtsızlığına karşı korumaya girişirler. İkinci evrede bu gruplar radikalleşerek kendi alternatif kurumlarını oluşturmaya yönelirler. Nihayet “tamamıyla muhalif formasyonlar” halinde gelişerek, kültürel kurumlara ve giderek bütün düzene hükmeden, eserlerinin düşmanlarına karşı saldırıya geçerler. Modernizm ikinci evreyle, avangard son evreyle “başlar”.¹⁶ Yani modernizm “gelişip” şiddetlenerek avangarda evrilir.* Ve burjuvaziye karşıt tutumuna rağmen, avangardın bütün aykırılığı, aslında bu sınıfa özgüdür. “... başarılı olmuş, evrim sürecindeki burjuvazi, kişisel özlem ve ilişkilerinde” avangarddır.¹⁷ Çünkü avangard, Williams’a göre, egemenlik peşinde yeni kimlikler arayan bireyin en aykırı temsillerinden oluşur. Bu nedenle de uçtaki siyasetlere itibar eder: “İki fütüristten Marinetti, İtalyan faşizmini desteklerken, Mayakovski, popüler bir Bolşevik kültüründen yanadır.”¹⁸

---

* Habermas da avangardı modernizmin zirvesi gibi görür: Baudelaire’in haritasını çıkardığı estetik modernite, dada ve sürrealizmin zirvesini oluşturduğu avangard hareketlere dönüşür. Habermas, s. 5.